

INSULINDE IN
WOORD EN BEELD

DOOR

HENRI ZONDERVAN.

DE CHINEESCHE KAMP TE BATAVIA.

BIJ J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

SCHOOLPLATEN.

J. W. BOERMAN EN K. M. KNIP, **Dieren in hun omgeving.** 12 Schoolplaten voor het onderwijs in de kennis der Natuur, (grootte 75 bij 105 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van M. A. KOEKKOEK.
Prijs per hoofdplaat met bijplaat, geplakt op één zwaar carton, met ronde hoeken, met geïllustreerde toelichting f 5,25
Hoofdplaat en bijplaat afzonderlijk opgeplakt, met ronde hoeken - 6,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

P. R. BOS, **Nederland in Woord en Beeld.** 30 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs, (grootte 65 bij 85 cM.). Volgens aquarellen naar de natuur geteekend door B. BUENINCK. Met geïllustreerde toelichting door B. A. Kwast, G. J. A. Mulder of R. Noordhoff.
Prijs per plaat, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken, met geïll. toelichting f 4,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

PROF. DR. J. RITZEMA BOS, **Vijf platen ten gebruike bij het onderwijs in de kennis der Dierenwereld** op de lagere school, (grootte 76 bij 96 cM.), naar aquarellen van W. K. de Bruin; met geïllustreerde handleiding, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 18,00

PROF. DR. J. RITZEMA BOS, **Schoolplaten van voor den akkerbouw schadelijke dieren.** (gr. 76 bij 96 cM.). Compleet in twee series, elk van zes platen; naar aquarellen van W. K. de Bruin; met geïllustr. handleiding, per serie, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 21,00

J. W. DE JONGH EN H. WAGENVOORT, **24 Schoolplaten voor de Vaderlandsche Geschiedenis,** (grootte 84 bij 110 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van J. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, GERARD VAN HOVE, J. H. ISINGS JR., C. JETSES, J. H. JURRES, W. C. STARING, G. WESTERMAN en J. J. R. DE WETSTEIN PFISTER.
Prijs per plaat met geïllustreerde toelichting, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 5,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

JAN LIGTHART, H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, **Het volle leven.** Platen voor het zaakonderwijs in de eerste schooljaren. Naar oorspronkelijke teekeningen van W. K. DE BRUIN en C. JETSES. Compleet in 4 series, elk van 6 platen (gr. 75 bij 105 cM.).
1e Serie, Winterhalfjaar: Timmeren 3e Serie, Winterhalfjaar: Metselen
2e Serie, Zomerhalfjaar: Grasland 4e Serie, Zomerhalfjaar: Bouwland
Prijs per serie van 6 platen, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 24,75
Handleiding bij iedere serie, geïllustreerd met zwarte en gekleurde platen, herzien door A. M. van Leeuwen 4e druk à - 1,90

H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, **Twintig platen voor het Aanschouwingsonderwijs,** (gr. 56 bij 76 cM.), geplakt op zw. carton, met ronde hoeken, 4e druk f 32,75
Handleiding bij de twintig platen 8e druk - 1,90
Prijs per plaat afzonderlijk, opgeplakt f 1,90.

H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, **Ambachten en bedrijven.** Vijftien platen voor het Aanschouwingsonderwijs, (grootte 56 bij 76 cM.), geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken 2e druk f 29,75
Handleiding bij de vijftien platen 3e herziene druk - 1,90
Prijs per plaat afzonderlijk, opgeplakt f 2,25.

J. B. UBINK EN P. WILLEMSE, **De natuurlijke lijn.** Vier series wandplaten voor Teekenonderwijs. Elke serie bestaande uit 12 zwarte en 12 gekleurde platen, (grootte 60 bij 80 cM.), met toelichting A, algemeen gedeelte en Toelichtingen B I, II, III, IV, bijzonder gedeelte.
Prijs per serie, elk van 24 platen, geplakt op zwaar carton f 18,00
Toelichting A, alg. gedeelte, geïll., f 0,50; Toelichtingen B I, II, III, IV, bijz. gedeelte, à - 0,50

Deze series Schoolplaten geven in alle opzichten Nederlandsche toestanden weer en sluiten aan bij het onderwijs in Nederland.

HENRI ZONDERVAN, **Insulinde in Woord en Beeld.** 12 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs, (grootte 75 bij 105 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van W. C. C. BLECKMANN, P. VAN HEERDT-QUARLES en W. J. ISING.
Prijs per plaat met geïll. toelichting, geplakt op zw. cart., met ronde hoeken f 4,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk - 0,45

HENRI ZONDERVAN, **Europa in Woord en Beeld.** 12 Schoolplaten voor het Aardrijkskundig onderwijs, (grootte 75 bij 105 cM.). Naar oorspronkelijke aquarellen van L. H. FISCHER, A. NOHMANN, R. RESCHEITER e. a.
Prijs per plaat, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 4,25
Geïllustreerde toelichting bij het 1e zestal - 1,75
Geïllustreerde toelichting bij het 2e zestal - 1,75

INSULINDE IN WOORD EN BEELD

DOOR

HENRI ZONDERVAN.

DE CHINEESCHE KAMP TE BATAVIA.

*Bij de plaat inbegrepen.
Afzonderlijk f 0,25.*

BIJ J. B. WOLTERS' U. M. — GRONINGEN, DEN HAAG.

BOEKDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS

INHOUD.

	Blz.
INLEIDING	5
1. De Chineezen buiten China	6
2. De Chineezen in Insulinde	10
3. Batavia	19
REPRODUCTIE DER PLAAT	24/25
4. De Chineesche kamp	31
5. Verklaring der plaat	35
6. Literatuur	39
7. Een Chineesche maaltijd	40

INLEIDING.

Onder de tegenwoordige staten op aarde is er geen enkele, die zulk een eerbiedwaardigen ouderdom bezit als China en onder de hedendaagsche volken geen, welks beschaving zóó ver in de grijze Oudheid opklimt als die der Chineezen. Evenmin echter valt er een volk aan te wijzen met zulk een conservatieven geest, met zulk een gehechtheid aan oude vormen en instellingen als het Chineesche. Dit heeft wel eens tot de verkeerde opvatting geleid, dat de Chineesche beschaving een „versteende” zou zijn, d. w. z. zulk eene, waarbij in den loop der eeuwen geen noemenswaardige vooruitgang noch ontwikkeling valt te bespeuren. Ook afgezien van de laatste halve eeuw, is deze opvatting onjuist, daar in China wel degelijk een ontwikkelingsproces van den menschelijken geest heeft plaats gevonden; alleen ging het langzamer en vertoont het grootere rustpauzen dan bij de meeste andere historische volken. In welke mate overigens de Chinees aan oude zeden en gebruiken vasthoudt, hoezeer hij de voorschriften en instellingen der voorouders blijft eeren, blijkt het beste bij die zonen van het Hemelsche Rijk, wier voorvaderen reeds eeuwen geleden het vaderland hebben verlaten en die nochtans te midden der hen omringende vreemde volken, waarmede zij in voortdurend levendig contact staan,

een Chineesche maatschappij in het klein vormen, met dezelfde wetten, gebruiken en godsdienstige ceremonieën als in het groote rijk worden aangetroffen. In weinig landen valt dit zóó duidelijk waar te nemen als in onze Oost-Indische bezittingen, zooals reeds de plaat, bijv. wat bouwtrant der huizen betreft, te zien geeft en uit de volgende hoofdstukken nog nader zal blijken.

I. De Chineezers buiten China.

Tot de raseigenaardigheden der Chineezers behoort, dat zij aan geen klimaat gebonden zijn, zoodat zij zich in de koude of heete luchtstreek even goed thuis schijnen te gevoelen als in de gematigde, althans in elk dezer klimaten in staat zijn zwaren lichamelijken arbeid te verrichten, hetgeen, wat de heete luchtstreek betreft, slechts met weinig volksgroepen het geval is. En reeds zeer vroeg begonnen Chineesche emigranten zich in warme landen te vestigen, talrijk vooral in Achter-Indië en Nederlandsch Oost-Indië, waarheen ook heden ten dage nog jaarlijks duizenden trekken. In Achter-Indië alleen telt men meer dan 4 millioen Chineezers, in Bangkok, de groote handelstad en hoofdstad van Siam, vormen zij de helft der bevolking, in Singapore meer dan de helft. De ontdekking der rijke goudvelden in Californië en Australië lokte duizenden Chineezers aan; bij den aanleg van Panamaspoorweg en -kanaal waren zij in grooten getale werkzaam; in Oceanië verschenen zij vooral op de Sandwich-eilanden, minder talrijk op de Gezelschaps-Eilanden en elders; groote scharen trokken naar Centraal-Amerika, Zuid-Amerika — vooral naar Chili —, Britsch West-

Indië en Cuba, terwijl zij in Canada evenmin ontbreken als op het eiland Réunion ten O. van Afrika, en zij ook, vooral na den laatsten Boerenoorlog, hun intrede hebben gedaan in Britsch Zuid-Afrika, bepaaldelijk in de goud- en diamantmijnen aldaar, alsmede in de Kongokolonie.

In deze emigratie ligt eigenlijk een groote tegenstrijdigheid. De Chinees toch is zeer gehecht aan zijn geboortegrond, heeft een innig familieleven en vereert in de hoogste mate zijn voorouders, alles karaktertrekken, die hem sterk aan zijn vaderland doen hangen. Aan vrouwen is het zelfs bij de Wet verboden het land te verlaten, en dat ook de mannen zulks niet vrijwillig doen, valt uit de omstandigheid af te leiden, dat hun vurigste wensch is na verloop van tijd, met de noodige spaarpenningen, naar het vaderland te kunnen terugkeeren. Is hun zulks tijdens het leven niet gegund, dan wenschen zij althans na hun dood in hun geboortegrond te rusten en in de rij der familiegraven bijgezet te worden, zoodat vroeger dan ook dikwijls de lijken van in het buitenland gestorvenen naar China werden vervoerd. Gebeurt dit heden ten dage nog slechts bij hooge uitzondering, vele emigranten wenschen althans in Chineesche aarde te rusten, en de uitvoer van dit artikel naar alle landen, waar talrijke Chineesche arbeiders verblijf houden, is een winstgevend bedrijf geworden.

Wat de Chineezers dan toch, ondanks alles, naar vreemde landen drijft, is de overbevolking van het Groote Rijk van het Midden, of zooals het thans heet, Ta tsoen hoa mingko (= de Groote republiek van het midden der beschaving); want tegenover een zeer talrijke bevolking staat in het zuiden des lands een geringe vruchtbaarheid van den bodem in menige bergstreek. Daarbij komt een andere karaktertrek van deze nuchtere verstandsmenschen: de zucht

om geld te verdienen — en hiertoe zijn zij bij hun groote vlijt en geringe levensbehoeften bij uitstek geschikt. Deze zucht kan echter te midden van hun arme rasgenooten met geringe koopkracht niet bevredigd worden, en zoo trachtten en trachten heden ten dage nog velen armoede te ontkomen of rijkdom te verwerven door vertrek naar elders. In de eerste plaats trokken zij van ouds naar de zoogenaamde nevenlanden van China zelf: Mandsjoerije, Mongolië, Oost-Turkestan en Tibet, om zich daar met den landbouw, het voornaamste middel van bestaan in China, bezig te houden. Buiten Mandsjoerije zijn deze ontzaggelijk groote gebieden echter zeer onvruchtbaar; zij boden dus slechts weinig gelegenheid tot immigratie, en toen hier dan ook spoedig alle vruchtbare streken in bezit genomen waren, moesten de nieuwe scharen van landverhuizers hun geluk wel verder van huis beproeven en ten deele in andere bedrijven een middel van bestaan zoeken.

In nieuweren tijd heeft deze landverhuizing voor vele emigranten een bijzonderen vorm aangenomen, daar zij niet meer vrij vertrekken, zoodat er verschil moet gemaakt worden tusschen hen, die geheel vrijwillig en vrij emigreeren en hen, die vooraf door contract gebonden zijn, dus uittrekken als contract-arbeiders of koelies. Met dit woord (Engelsch *coolie* = gehuurd persoon) worden in het algemeen huur-arbeiders aangeduid, zooals lastdragers, havenwerkers, schuitenvoerders, mijnwerkers en plantage-arbeiders. Meer in het bijzonder verstaat men er onder arbeiders in mijnen of op landbouwondernemingen in de heete luchtstreek, afkomstig uit China en Britsch-Indië, in nieuweren tijd ook van de eilanden in Oceanië, die zich vóór het vertrek uit hun vaderland bij contract verbonden hebben gedurende een bepaald aantal jaren op

een bepaalde onderneming arbeid te verrichten. Het huren van dergelijke werkkrachten heeft aanleiding gegeven tot den *koeliehandel* met al zijn kwade praktijken. In China begon deze handel in 1848 van de Portugeesche kolonie Macao uit; aanvankelijk was hij feitelijk niets anders dan slavenhandel, zonder eenige wettelijke regeling, en steeds is het een voordeelige, half vrijwillige uitvoer van arbeiders gebleven. Gewetenlooze agenten reisden de nabij de havens gelegen districten van China rond en wisten door allerlei schoone voorspiegelingen en onware beloften de eenvoudige en onkundige menschen te lokken naar de havenplaatsen, waar dezen er dan toe gebracht werden een contract te teekenen, welks strekking zij niet begrepen. Ook werden de reeds geteekende contracten niet zelden door de ondernemers eigenmachtig veranderd; somtijds werd in het geheel geen contract geteekend, maar was het een ware menschenroof, dien de Chineesche ambtenaren niet konden of, wegens omkoopings, niet wilden tegengaan. Eerst sedert 1868 en vooral sedert 1880 zijn deze toestanden beter geworden, vooral door het optreden van Engeland.

Wat Nederlandsch Oost-Indië betreft, werden reeds in 1825 bepalingen uitgevaardigd op den aanvoer van vrije arbeiders, om te voorkomen, dat zij tot slaven werden gemaakt, terwijl in 1868 voorschriften werden gegeven om te waken tegen dwang en misleiding bij het aangaan van huurovereenkomsten. In latere jaren volgden nieuwe wettelijke bepalingen van de Nederlandsch-Indische regeering, de zoogenaamde *Koelie-ordonnantien*. Deze waren sedert 1870 noodig geworden door de groote ontwikkeling van den landbouw voor de Europeesche markt in sommige Indische gewesten, vooral op Sumatra's Oostkust, waardoor de behoefte aan buitenlandsche werkkrachten sterk

toenâm, daar de bevolking dier gewesten òf te dun òf niet geschikt, dan wel niet genegen was om in dienst van Europeesche ondernemers te werken. Bestaat er bij het koeliestelsel aan den eenen kant gevaar voor misleiding der betrokken arbeiders bij de werving, voor dwang en mishandeling gedurende de jaren, dat zij werkzaam zijn, voor verwaarloozing van hun belangen, aan den anderen kant zijn er ook voor de ondernemers groote belangen — geldelijke en andere — in het spel, zoodat tegen onredelijke dienstweigering enz. der koelies gewaakt moest worden. Vandaar dat in verschillende landen, die veel koelies invoeren, een speciale wetgeving in het leven is geroepen en zelfs voor dit doel internationale tractaten zijn gesloten, zooals in 1870 tusschen Nederland en Groot-Brittannië op de aanwerving van koelies in Britsch-Indië, die zoowel in Nederlandsch Oost- als West-Indië werkzaam zijn.

2. De Chineezzen in Insulinde.

Dat de Indische Archipel, rijk aan specerijen en dicht bij China gelegen, reeds vroeg Chineesche handelaren heeft aangelokt, valt ligt te begrijpen, en zoo lezen wij dan ook niet alleen in oude tijden van reizen van Chineezzen in Insulinde — reeds in 414 n. Chr. bezocht de pelgrim Fahiën Java — maar zelfs schijnt China een tijd lang over eenige eilanden een soort oppergezag te hebben uitgeoefend. Bepaaldelijk in de 8ste en 9de eeuw was men in het Hemelsche Rijk vrij goed omtrent Java ingelicht, en van nu af aan schijnen er levendige handelsbetrekkingen te hebben bestaan, die wel is waar van tijd

tot tijd afgebroken, maar telkens weer hervat werden. Zelfs werd nog in 1292 door Koeblai Khan, den Mongoolschen veroveraar van China, een expeditie naar Java gezonden, die echter ongunstig voor de Chineezzen afliep. Wanneer zich de Chineezzen voor het eerst in den Archipel gevestigd hebben, weten wij niet, maar toen de Nederlanders er verschenen (1597) en in Bantam handel begonnen te drijven, vonden zij er Chineezzen, die in een afzonderlijke wijk woonden en de peper van de Javaansche bevolking opkochten. Zij vormden voor de Nederlanders geschikte tusschenpersonen, die hun de peper in het groot leverden, in ruil tegen de lijnwaden en andere artikelen, die uit ons land ingevoerd en door de Chineezzen weer aan de inlanders verkocht werden. Weldra achtte men hun hulp onmisbaar, en na de stichting eener factorij te Jakatra (1619) bevorderde de Oost-Indische Compagnie er hun vestiging, ja gebruikte zelfs geweld, om het aantal te vermeerderen. Zoo kregen sedert 1620 de Nederlandsche vlootvoogden herhaaldelijk de instructie, om, als er Chineesche schepen genomen werden, die handel dreven op de Spaansche en Portugeesche vestigingen in het Oosten, te trachten zooveel mogelijk Chineesche gevangenen te maken en die naar Indië te zenden, en toen in 1622 een vloot naar China werd gezonden, om den handel met dat land goed- of kwaadschiks te openen, werd den vlootvoogden op het hart gedrukt, om, als het tot vijandelijkheden zou komen, te trachten „soo veel volcx, mannen, vrouwen en kinderen te becommen, als doenlijk is, soo om u daer mede te behelpen, als om Batavia, Amboyna ende Banda te peupleren." Vrijwillig en gedwongen nam op deze wijze het aantal Chineezzen gaandeweg toe; maar niet altijd was men op hun aanwezigheid gesteld, zoodat

zij nu eens begunstigd, dan weer onderdrukt werden. Soms kwam het zelfs tot ongehoorde gewelddaden tegenover hen, waartoe wij slechts aan den algemeen bekenden Chineezenmoord te Batavia in 1740 behoeven te herinneren, die aan 10000 Chineezen het leven zou gekost hebben. Wel is waar gaven de Chineezen in streken, waar zij in grooten getale gevestigd waren, er somtijds zelf aanleiding toe, dat de regeering met harde hand moest optreden tegen hun kongsi's en geheime genootschappen, zooals in 1824 op Java, in 1820—1824 en in 1850 ter Westkust van Borneo. Ook maakten hun onderlinge geschillen menigmaal de tusschenkomst der regeering noodzakelijk, zooals ook weer bij de opstootjes in Februari 1912 in Soerabaja, Batavia, Samarang enz. Overigens gedroegen zich de Chineezen in het algemeen rustig, maar in de laatste jaren openbaart zich onder hen op Java hoe langer hoe meer een groote mate van ontevredenheid, grootendeels toe te schrijven aan de in den loop der jaren veranderde omstandigheden. Vooral de opkomst van Japan als groote mogendheid en de belangrijke staatkundige gebeurtenissen der laatste jaren in China zelf, n.l. de vestiging der republiek aldaar, heeft het zelfbewustzijn der Chineezen verhoogd. Zij wenschen meer vrijheid van beweging en ontwikkeling en, evenals sedert enkele jaren met de Japanners is geschied, met de Europeanen gelijk gesteld te worden, dus naast den Europeeschen kolonist te staan. Hierover werden tusschen de Chineesche en de Nederlandsche regeering in 1911 onderhandelingen gevoerd, die, naar het schijnt, tot een voor beide partijen bevredigend resultaat hebben geleid, al is van de wijze, waarop de zaak geregeld werd, tot heden niets bekend geworden.

In elk geval is de rust daarmee niet teruggekeerd en

kwam het zelfs, zooals gezegd, in 1912 in verschillende plaatsen tot ernstige onlusten, wel is waar niet tusschen de Chineezen en de Nederlandsch-Indische regeering, maar tusschen de Chineezen onderling. Volgens sommigen, zooals Henri Borel, zijn deze onlusten te beschouwen als „relletjes” van een minder soort Chineezen, „koelieplebs”, opgezweept door fanatieke redevoeringen en geschriften van de Soe Po Sia-vereenigingen, in 1908 en 1909 opgericht met het doel, propaganda te maken en gelden te verzamelen voor de revolutie in China, al namen zij het onschuldige karakter aan van leesgezelschappen. Anderen zien in de toenmalige gebeurtenissen op Java een strijd tusschen de ruwere, minder beschaafde en volbloed republikeinsche sin-kheh's en de reeds lang op Java gezeten, beschaafde en welvarende peranakans, die met de keizerlijke dynastie sympathiseerden en in elk geval niets gevoelen voor het nivellerende ideaal eener democratische republiek. Deze botsingen tusschen twee elkander niet sympathieke Chineesche elementen vallen in elk geval buiten de Jong-Chineesche beweging in Insulinde, die meer beschaving, onderwijs en verheffing beoogt en van het Nederlandsch-Indische gouvernement een betere behandeling op het stuk van vestiging, rechtspraak, passen, onderwijs, belastingen enz. verlangt, een beweging, waarmee de regeering stellig rekening zal moeten houden.

Wel staan de Chineezen, evenals alle andere vreemde Oosterlingen, in het algemeen volgens de Wet gelijk met de inlanders, maar zij zijn toch aan verschillende bijzondere bepalingen onderworpen. Zoo b.v. zijn zij beperkt in het reizen en wonen, worden zij uit enkele streken geheel geweerd en zijn zij overal elders verplicht in bepaalde wijken, door de overheid aangewezen, te wonen, zoodra hun aantal er een honderdtal bedraagt. Op 240 plaatsen

van Java en Madoera en op 270 der Buitenbezittingen zijn dergelijke wijken voor Chineezzen aangewezen.

Het aantal Chineezzen in Insulinde gevestigd, bedraagt volgens de jongste volksopneming (1905):

Java en Madoera	295193
Buitenbezittingen	268256
Geheel Insulinde	563449

Hoe aanzienlijk dit aantal is, blijkt duidelijk als men overweegt, dat er in den geheelen Archipel slechts 80940 Europeanen en met dezen gelijkgestelden, 29588 Arabieren en 22970 andere vreemde Oosterlingen leven. Ruim de helft der Chineezzen is dus op Java gevestigd, vooral in de noordelijke residenties, die voor den handel het best gelegen zijn; zoo alleen in de residentie Batavia 92520, in Samarang 32724, in Soerabaja 26646. In de Buitenbezittingen zijn zij het talrijkst in de residentie Oostkust van Sumatra (99236), in de Westerafdeeling van Borneo (48348), in Bangka en onderhoorigheden (43723) en in Riouw en onderhoorigheden (18491).

Dit groote aantal is niet uit China gekomen, maar voor een aanzienlijk gedeelte zijn het nakomelingen van Chineezzen, die van ouds in Insulinde wonen. Daar Chineesche vrouwen hun vaderland zoo goed als nooit verlaten, hebben de Chineezzen in den Archipel zich van den beginne af verbonden met inlandsche vrouwen, of meer met vrouwen van gemengd Chineesch inlandsch bloed, waardoor de Chineezzen er feitelijk een zeer gemengd ras vormen; want de afstammelingen van dezen worden nog altijd als Chineezzen aangeduid, wanneer zij de voorvaderlijke zeden en gewoonten bewaard hebben. Er vallen dus in Insulinde twee groepen te onderscheiden: *sin-kheh's* (een Chineesch woord, dat letterlijk „nieuwe gast” of „nieuwe vreemdeling” beteekent),

zij, die uit China gekomen zijn, en *peranakans*, de nakomelingen der in Indië gevestigde Chineezzen, meestal van gemengd ras. De laatsten zijn verreweg het talrijkst, en de echte, in China geboren Chineezzen vormen waarschijnlijk niet meer dan het tiende gedeelte van hen, die in Insulinde als Chineezzen worden aangeduid. Lichamelijk staat de peranakan bij den sin-kheh achter, zoodat voor allen zwaren arbeid zoo goed als uitsluitend de sin-kheh's gebezigd worden; maar ook op geestelijk gebied is het niet anders, daar de peranakan met een schijn van beschaving ook vele slechte eigenschappen heeft verkregen.

De meeste Chineezzen worden, zooals gezegd, door armoede tot emigratie genoopt, slagen echter in Insulinde meestal spoedig erin door vlijt en volharding niet alleen hun dagelijksch brood te verdienen, maar ook een zekere mate van welvaart te bereiken, somtijds zelfs in verloop van tijd groote rijkdommen te vergaren. Zij versmaden geen middel om dit doel te bereiken, en in den beginne is voor hen geen werk te laag of te gering om het te verrichten. Men treft bijgevolg Chineezzen aan als plantagebezitters, fabrikanten, bestuurders of pachters van plantages, bouwondernemers, kooplieden, leveranciers voor de regeering enz., maar tevens als kleinhandelaren, woekeraars, bezitters van pandjeshuizen, pachters van belastingen, houders van dobbel tafels, geldwisselaars, klerken, handwerkslieden, boekdrukkers, marskramers, arbeiders in suikerfabrieken, huurkoetsiers enz. Evenals de Arabieren, zijn ook zij de tusschenhandelaars, die de goederen, vooral lijnwaden, door den Europeeschen groothandel ingevoerd, bij de inlanders ter markt brengen.

Op Java begint de Chineesche koopman veelal als rondtrekkend marskramer (*klontong*). Zoodra hij een klein kapitaal

samengegaard heeft, richt hij een winkel (*toko*) op, gevuld met voorwerpen, die hij tegen halfjaarlijksch crediet gekocht heeft. Gaat de zaak goed, dan behoort de voormalige klontong spoedig tot de welgestelde Chineezzen, waarop hij schoenen of pantoffels aantrekt en den titel *sin-kheh* tegen dien van *baba* verwisselt. Hij krijgt meer crediet, zijn zaak wordt zeer uitgebreid, en menigmaal houdt hij thans paard en rijtuig, waardoor zijn Europeesche leveranciers somtijds om den tuin worden geleid en hem een buitensporig hoog crediet openen, waarop de Chinees of zijn zaak nog meer uitbreidt, of ook wel failliet gaat en zijn leveranciers geducht schade doet lijden. Nochtans begint hij spoedig opnieuw, krijgt weer een buitensporig crediet „en allen schijnen er wèl bij te varen”.

Omtrent den invloed door de Chineezzen in Insulinde uitgeoefend, wordt zeer verschillend geoordeeld. Zooveel kan men wel zeggen, dat zij in sommige opzichten, zooals bij den mijn- en plantagebouw, onmisbaar zijn te achten, maar in andere opzichten een schadelijk element vormen, want hun zucht om geld te verdienen doet hen niet terugschrikken voor middelen, waartegen de inlander niet is opgewassen. Op Java houden zij zich vooral met handel en nijverheid bezig, als koelies zijn zij op Bangka en Billiton werkzaam in de tinmijnen, op de Oostkust van Sumatra op de tabaksplantages, in de Wester-Afdeeling van Borneo bij de goudwasscherijen. Hier vooral gaf de eigenaardige organisatie der Chineezzen, die met het woord *kongsi* (= vennootschap, maatschappij, eigenlijk bestuur van gemeenschappelijke belangen) wordt aangeduid in de vorige eeuw aanleiding tot ernstige moeilijkheden. Zulke kongsi's, die ook buiten onzen Archipel onder de Chineezzen talrijk zijn, hebben ten doel door samenwerking op het

gebied van handel, nijverheid, scheepvaart enz. het kapitaal meer productief, somtijds ook wel een onderneming mogelijk te maken. Zoo vereenigen zich op Bangka en Billiton de Chineezzen tot kongsi's om de tinmijnen te ontginnen en werden zij in W. Borneo, met name in het sultanaat Sambas, van ouds opgericht tot ontginning van goudmijnen. Vele kleinere vereenigden zich hier tot grootere, en deze vormden feitelijk republiekjes, die elkander vaak beoorloogden en onderwierpen, zich telkens splitsten of in elkander oplosten. Deze republiekjes sloten zich meermalen weer aaneen tot confederaties, eveneens kongsi's geheeten, die van onderwerping aan het Nederlandsch gezag niets wilden weten, tot zij in de jaren 1850—1854, niet zonder groote inspanning, door wapengeweld daartoe werden gedwongen. Tot 1884 behielden zij nochtans zekere zelfstandigheid, maar in dit jaar werd ook daaraan een einde gemaakt, hetgeen weer niet zonder militaire actie mogelijk was.

De Chineezzen staan, waar zij in grooter aantal voorkomen en dus in bepaalde wijken of kampongs samen wonen, onder eigen hoofden, die door het Gouvernement worden benoemd; in de drie hoofdplaatsen van Java (Batavia, Samarang en Soerabaja) dragen deze hoofden de militaire titels van majoor, kapitein of luitenant, vormen zij den zoogenaamden Chineeschen Raad en zijn zij met de zorg voor de plaatselijke aangelegenheden en de politie belast. Aan deze hoofden ondergeschikt zijn de wijkmeesters, die de afzonderlijke wijken der Chineesche „kampen” besturen. In deze kampen blijven zij, hoewel grootendeels voortgesproten uit voorouders, die van geslacht op geslacht op vreemden bodem leefden en vreemd bloed in zich opnamen, in hoofdzaak aan de nationale zeden getrouw. Zoo worden

de hoofdgebeurtenissen in het huiselijk leven, als huwelijk en geboorte, op vaderlandsche wijze gevierd en hetzelfde geldt van de vaste jaarlijksche feesten, zooals Nieuwjaar, het Gravenfeest en de Voedingsfeesten der afgestorvenen in de zevende maand. Ook de woningen, met name die der welgestelden, worden dikwijls op echt Chineesche wijze gebouwd en ingericht. Vooral op godsdienstig terrein valt weinig aan te wijzen, wat niet uit China afkomstig is. Even goed als daar, is voor hen de vereering der overledenen de hoeksteen van het godsdienstig leven en bestaat er dezelfde volstrekte onderworpenheid der kinderen, ook der volwassenen, aan de ouders, der vrouwen aan haren echtgenoot.

De godheden zijn die van het vaderland en worden er, evenals ginds, in tempels, alsmede in ieders woning, ter aanroeping en vereering opgesteld. Alleen op het stuk van de kleeding wordt, afgezien van de ceremoniekleeding, het vaderland niet meer getrouw nagevolgd; wel bestond er, evenals in China zelf, tot voor kort de gewoonte zich het hoofd, met uitzondering van de kruin, te laten scheeren en den bekenden staart te dragen. De vaderlandsche spreektaal hebben de peranakans niet verloren, doordat zij voortdurend met sin-kheh's in aanraking komen, maar zuiver is die taal niet meer; de lees- en schrijfkunst is er zelfs nog veel slechter aan toe. In den omgang met inlanders en Europeanen bedienen zij zich van de Maleische taal. Slechts zelden gaan zij tot den Islam over, talrijker zijn de gevallen van overgang tot het Christendom, en Buitenzorg bezit zelfs een kleine Chineesche Christen-gemeente.

3. Batavia.

De eerste indruk, dien een bezoeker van Batavia tegenwoordig ontvangt, is een geheel andere dan een 30 tot 40 jaar geleden, toen men van de boot op een klein stoomscheepje of op een roeiboot moest overstappen, die den reiziger door het smalle havenkanaal met zijn moerassige oevers, dat de uitmonding van de Tji Liwong vormt, naar een onaanzienlijk douane-kantoor bracht, „de Kleine Boom” geheeten. Van hier ging het in een pover rijtuig, met een paar magere paarden bespannen, naar „de stad”, die geheel in Europeeschen trant gebouwd is en welker kantoren, magazijnen en werkplaatsen over het algemeen van de traditioneele Hollandsche „netheid” en „zindelijkheid” niet veel te zien gaven. Het troebele water der grachten, de stoffige wegen en pleinen, door den regen somtijds in ware modderpoelen herschapen, het gewoel der Europeesche, Chineesche, Arabische, Klingaleesche en inlandsche handelaars en zeelieden, van Javaansche bedienden en beambten, van halfnaakte koelies, van onoogelijke palankijns en niet veel fraaier rijtuigen deed, onder de brandende stralen der tropische zon, den bezoeker geen bijzonderen dunk krijgen van de hooggeroemde „Koningin van het Oosten”. Geheel anders is dit geworden, nadat in de jaren 1877—1886, ten koste eener uitgave van 26½ miljoen gulden, Batavia een nieuwe haven in Tandjong Priok heeft gekregen, verder oostwaarts gelegen, bestaande uit een buitenhaven van 8 M. en een binnenhaven van 7½ M. diepte. Aan de toenemende eischen van het verkeer voldeed ook zij reeds lang niet meer. Daarom werd in 1911 een begin gemaakt met de verbetering en uitbreiding der haven, welke thans (1916) nog niet geheel

afgeloopen is. Door een kanaal, rijweg en spoorweg is zij verbonden met Batavia.

Batavia is gelegen aan de baai van dien naam, aan de monding van de Tji Liwong, op de plek, waar zich vroeger de inlandsche plaats Jakatra bevond. Zij vormt de hoofdstad van Insulinde, is de grootste fabrieks- en handelstad met de meeste hoofdkantoren der groote handelsinstellingen, hoewel de goederenhandel te Soerabaja belangrijker is; verder is zij de voornaamste ambtenarenstad en het middelpunt van het geestelijk leven der Europeanen in Insulinde. Zij is verdeeld in 7 wijken en telt 207 inlandsche kampongs. Het bevolkingscijfer bedraagt volgens de laatste volkstelling (1905) 138551 en wel:

Europeanen	8777
Chineezers	28150
Arabieren	2058
Andere Oosterlingen	246
Inlanders	99320

De als „inlanders” aangeduide bewoners behooren echter tot verschillende stammen; het sterkst vertegenwoordigd zijn de Maleiers; verder leven er Soendaneezen, afkomstig uit de Preanger Regentschappen, Bantammers, van het meest westelijke deel des eilands, Javanen, die uit Midden-, Madoereezen, die uit Oost-Java hierheen kwamen, benevens inboorlingen van onderscheiden andere eilanden van den Archipel. De bevolking is vrij welvarend, zooals uit voorkomen, kleeding en woningen valt op te maken; zij heeft door voortdurenden omgang met Europeanen en andere vreemdelingen een zekeren graad van ontwikkeling ontvangen, bezit echter ook meer ondeugden dan hun rasgenooten in het binnenland. Door vermenging der verschillende inlandsche bevolkingselementen is n.l. allengs

een nieuwe stam ontstaan, die in meerdere of mindere mate de goede en slechte eigenschappen bezit, welke ieder der oorspronkelijke stammen kenmerken.

Batavia wordt in zijn geheele lengte van N. naar Z. doorsneden door de reeds genoemde Tji Liwong, ter weerszijden waarvan de woningen lagen, terwijl vijf kanalen, die van de rivier uitgingen, haar weer in 6 ongeveer gelijke deelen onderverdeelden en van deze hoofdkanalen kleinere kanalen in verschillende richtingen liepen. De plaats werd beschermd door een fort, „het Kasteel”, en een aantal voorwerken, samen met 27 batterijen. Evenals vele kanalen, zijn ook deze vestingwerken zoo goed als verdwenen, terwijl ook in andere opzichten de stad een geheele omwenteling heeft ondergaan. Zij beslaat thans een groote oppervlakte en bestaat eigenlijk uit twee steden: *Oud-Batavia* of de *Benedenstad* en *Nieuw-Batavia* of de *Bovenstad*, naar een voormalig landgoed *Wettevreden* geheeten, omringd door een groot aantal inlandsche wijken en verbonden door een rechten weg en een vaart, met den oud-Hollandschen naam Molenvliet. Geen van beide deelen omvat historische plekken van inlandschen oorsprong. De tegenstelling tusschen beide helften is overigens zeer groot. Eenmaal, in de 17e eeuw, moet de Benedenstad, geheel op oud-Hollandsche wijze gebouwd, omringd door wallen en bolwerken en doorsneden van kanalen, met haar „Kasteel”, hare magazijnen, haar vijfduizend stevige woningen en een groot aantal openbare gebouwen, die thans voor een goed deel zijn verdwenen en voor een ander deel tot kantoren, winkels en pakhuizen zijn ingericht, een aanblik hebben opgeleverd, die den Nederlandschen dichters van dien tijd aanleiding gaf haar in hoogdravende verzen te bezingen en ook vreemdelingen opgetogen deed staan. Ook schijnt

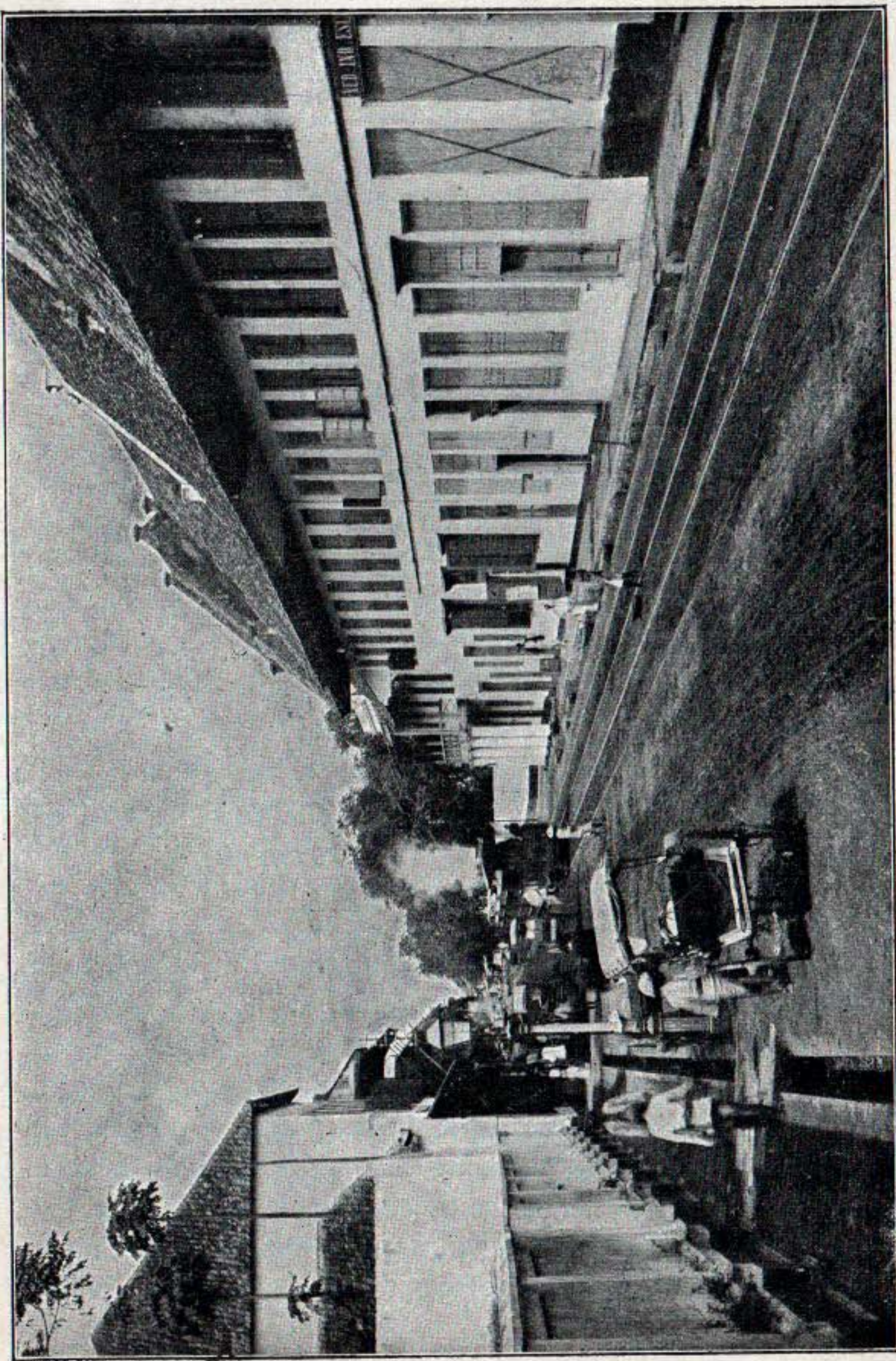

Fig. 1. Hoofdstraat van Oud-Batavia.

toenmaals de plaats niet zoo ongezond te zijn geweest, als zij later is geworden. Deze verandering schrijft men toe aan een hevige uitbarsting van den Salak op 5 Januari 1699, die aan de Tji Liwong zulke massa's slijk, modder en zand toevoerde, dat zij de faecale stoffen niet meer behoorlijk kon afvoeren. Overigens was die ongezondheid reeds een gevolg van de ligging op een uit moeras en kreupelhout bestaande alluviale vlakte, die door aanslibbing steeds grooter werd. De gezondheidstoestand liet dan ook, vooral in de tweede helft der 18e eeuw, mede tengevolge van overbevolking, meer in het bijzonder in het Chineesche kamp, en gebrek aan ruimte binnen de wallen, zóó veel te wenschen over, dat Batavia den bijnaam kreeg van „het graf der Hollanders”. Ook de onhygiënische bouwtrant der huizen, ondoelmatige kleeding en leefwijze, gebrek aan voldoende geneeskundige hulp enz. droegen het hunne tot den slechten gezondheidstoestand bij. Volgens officiële rapporten zouden gedurende de jaren 1714—1776 in de gouvernementshospitalen 87000 soldaten en matrozen overleden zijn, en Raffles vermeldt, dat van 1730—1752 te Batavia 1119375 sterfgevallen zouden zijn voorgekomen. Eerst onder het bestuur van Daendels werd een begin gemaakt met een afdoende verbetering, door het slechten der vestingwerken, het droogleggen der moerassen, het uitdiepen der monding van de Tji Liwong, het bouwen van doelmatige woningen verder naar het Z., niet het minst ook door zorg voor goed drinkwater. Tegenwoordig geldt Batavia dan ook voor een van de gezondste steden van Insulinde. In de Benedenstad wonen alleen nog mingegoede kantoorbedienden, klerken en enkele Europeesche ambachtslieden en gedurende den nacht is zij grootendeels door de Europeanen verlaten. Men zou haar met de city van Londen kunnen vergelijken;

De Chineesche kamp te Batavia.

want evenals deze is zij in de avonduren (de Chineesche kamp en de inlandsche wijken uitgezonderd) doodelijk stil, over dag daarentegen vol leven en bedrijvigheid, daar zij het middelpunt van den handel is gebleven. Langs de hoofdverkeerswegen treft men breede, gemetselde kanalen aan, op wier drabbig water groote transportbooten onder de bruggen, die de oevers verbinden, doorvaren. Op iederen tijd van den dag ziet men in deze grachten, die meestal het midden van den weg beslaan en op sommige plaatsen aan weerszijden door lommerrijke lanen zijn ingesloten, inlanders van beide geslachten baden. Op de wegen zelf brengen voetgangers, vrachtwagens, rijtuigen, waaronder vooral de zoogenaamde dos-à-dos (uitgesproken „sado's"), tweewielige karretjes met een inlandschen koetsier, waarin men rug tegen rug zit, verder vierwielige tentwagens en automobielen groote levendigheid te weeg, vooral in de ochtenduren, daar van 1—4 des namiddags vele zaken gesloten zijn (fig. 1).

Monumentale gebouwen bezit dit gedeelte van Batavia niet, behalve het Stadhuis, dat van 1707—1710 gebouwd werd en thans de bureaux van den resident van Batavia bevat; ten O. daarvan ligt een ruim nieuwerwetsch gebouw voor den Raad van Justitie. De belangrijkste wijk van Oud-Batavia is de Kali Besar (Groote Rivier), aldus genoemd naar de Tji Liwong, welke er doorheen stroomt en waarlangs bijna alle groote handelskantoren liggen. Van het eenmaal beroemde „Kasteel" is niets meer over dan de statige Pinang-poort, in welks nabijheid een groot kanon ligt, van de Portugeezen afkomstig en door de bijgeloovige inlanders en Chineezers in groote eere gehouden. Vooral vrouwen komen hier veelvuldig wierook en bloemen offeren, daar zij van meening zijn, dat haar kinderzegen te

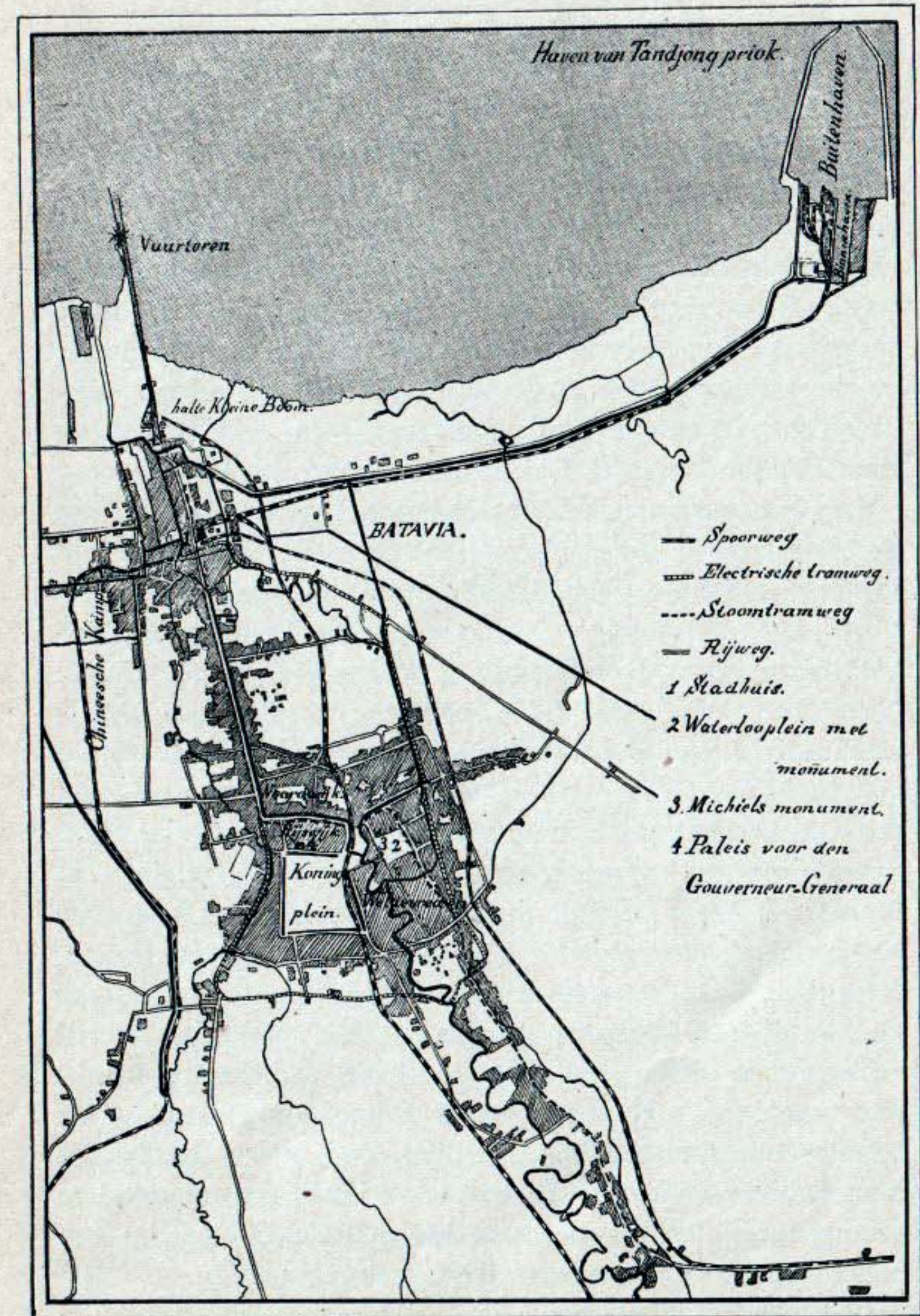

Fig. 2. Oud- en Nieuw-Batavia.

wachten staat, als zij op het kanon gaan zitten. Ook houdt men er zich van verzekerd, dat wenschen, die onder het offeren aan het geheimzinnige wezen, dat zich in dit kanon veranderd heeft, uitgesproken worden, alle mogelijke kans hebben op vervulling, terwijl misdadigers hun schuld niet durven ontkennen, als zij bedreigd worden met eedsafneming bij dit tegelijk gevreesde en geëerbiedigde voorwerp. Volgens een legende der inlanders zou het met de heerschappij der Hollanders over Java gedaan zijn, wanneer dit kanon samenkomt met een ander, dat te Bantam ligt en geheel denzelfden vorm heeft.

Spoorweg, stoomtram en elektrische tram voeren van de Benedenstad door Molenvliet, door de vaart verdeeld in Oost en West, naar de Bovenstad. In Molenvliet West treft men een menigte kleine winkeltjes aan, welke gehouden worden door inlanders, Chineezers en Arabieren. Naast het zeer bescheiden Chineesche kruidenierswinkeltje staat het huisje, waar de inlandsche goud- en zilversmid zijn bedrijf uitoefent, en de Arabische leerhandelaar heeft een Chineeschen tandarts tot buurman; een ander is zadelmaker en horlogemaker tegelijk. Aan het begin van Molenvliet West bevindt men zich vlak bij de Chineesche kamp, die in het volgende hoofdstuk ter sprake zal komen. Molenvliet Oost vertoont een lange rij burgermanswoningen met aardige tuintjes en grasperken, die plotseling wordt onderbroken door een aantal kleine Chineesche toko's, alle zeer laag, vlak tegen elkaar aangebouwd, waarvan de meeste, een typische bijzonderheid, een onder- en boven-deur hebben. Ook een Chineesche sociëteit, een inlandschen schouwburg, den mooiste van het geheele Oosten, en een aantal openbare gebouwen treft men er aan.

Een geheel ander beeld geeft de Bovenstad of Welte-

vreden (fig. 2) te zien. Zijn in de Benedenstad de straten grootendeels smal en staan de huizen er dicht aaneengesloten, zonder ook maar een smalle strook gronds voor of achter het huis, de Bovenstad maakt den indruk van een reusachtig villapark, met breede, lommerrijke lanen, waarin te midden van het weelderige groen van boomen, palmen en heesters de witte huizen oprijzen, slechts één verdieping hoog wegens het gevaar voor aardbevingen, maar zóó gebouwd, dat licht en lucht er van alle zijden toegang hebben. Deze parkstad met haar zuivere lucht en groote rust strekt zich 15 K.M. in de lengte uit en beslaat een oppervlakte ongeveer zoo groot als Rotterdam, hoewel er slechts een kleine 9000 Europeanen met hun inlandsche bedienden wonen. Talrijke monumentale bouwwerken moet men ook hier niet zoeken. De voornaamste gebouwen vindt men aan de twee groote pleinen: vooreerst het Koningsplein, een grasvlakte van bijna 90 H.A. oppervlakte en een uur gaans in omtrek, die het grootste plein van de wereld heet te zijn. Het is omringd door te midden van groote tuinen gelegen villa's van Europeanen en vormt een der deftigste wijken van Weltevreden. Onder de openbare gebouwen verdienen hier vermelding: aan de noordzijde het paleis van den Gouverneur-Generaal, een statig wit gebouw, dat hij echter slechts eenmaal 's maands en bij plechtige gelegenheden gedurende enkele dagen bewoont, daar hij als vaste woonplaats zijn mooi paleis te Buitenzorg heeft; aan de westzijde van het plein staan het museum en de bibliotheek van het beroemde Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen met zijn schatten aan oudheden en kunstwerken uit alle deelen van den Archipel en zijn rijke schatkamer met kostbaarheden; op het pleintje vóór het gebouw prijkt de koperen

olifant, een geschenk van den sultan van Siam, aan de oostzijde van het plein verrijst de Willemkerk. Van dit plein komt men langs de breede, met hoge boomen beplante Willemslaan, rechts waarvan het lommerrijke, maar weinig bezochte Willemspark is gelegen, naar het Waterlooplein in Rijswijk, zoo genoemd naar de in 1828 op dit uitgestrekte grasveld opgerichte zuil met den „Leeuw van Waterloo”, ter herinnering aan den grooten veldslag. Twee andere monumenten zijn hier het in 1876 onthulde standbeeld van Jan Pieterszoon Coen en de Gotische ijzeren pyramide ter eere van generaal Michiels. Aan de oostzijde wordt het plein begrensd door het Paleis, dat Daendels er deed bouwen, maar nooit als zoodanig heeft dienst gedaan, terwijl er thans verschillende regeeringsbureaux in zijn gevestigd, aan de drie overige zijden door officierswoningen. Verder zuidwaarts van het plein liggen het Gymnasium Willem. III, thans een hogere burgerschool met een afdeeling tot opleiding van ambtenaren, en de planten- en dierentuin, die geen dieren meer bevat, maar een mooi park vormt, in welks nabijheid de eenmaal beroemde villa van den inlandschen schilder Raden Saleh is gelegen, welke thans dienst doet voor particuliere ziekenverpleging. Onder de voornaamste gebouwen in Rijswijk moet ook de sociëteit „Harmonie” met haar keurige zalen genoemd worden, een tegenhanger van de sociëteit „Concordia” nabij het Waterlooplein. De Europeesche winkelbuurt bij uitnemendheid is Noordwijk; niet ver daar vandaan ligt het grootendeels door Chinezen bewoonde gedeelte Pasar Baroe, waar men zoowat van alles koopen kan, maar ook doorgaans schrikkelijk overvraagd wordt. Hoewel zeer levendig, mist deze buurt toch het eigenaardige, typische karakter der Chinezenbuurt in de Benedenstad. De meest

westelijk gelegen wijk is Tanah Abang met vele mooie winkels en het Europeesche kerkhof met talrijke zerken uit den Compagniestijd, die echter eerst later daarheen zijn gebracht. De meest oostelijke wijk is Goenoeng Sarie, de meest zuidelijke Meester Cornelis, die eigenlijk niet meer tot Batavia behoort.

4. De Chineesche kamp.

Een van de meest typische en voor den vreemdeling ongetwijfeld meest interessante gedeelten van Batavia is de Chineesche wijk, gewoonlijk *de* (of ook wel *het*) Chineesche kamp (afkorting van kampong) geheeten, die zich ten Z.W. der Benedenstad uitstrekt (fig. 2). In deze ontzettend drukke, morsige en dicht bebouwde wijk heerscht doorgaans een geweldige hitte en hebben de reukzenuwen het hard te verantwoorden, maar vindt men een voortreffelijke gelegenheid om het Chineesche volksleven gade te slaan. Vooral 's avonds als vetlampjes en lampions de straten verlichten, maakt dit stadsgedeelte een eigenaardigen indruk, maar heerscht ook menigmaal, n.l. bij feestelijkheden, een oorverdoovend lawaai. Het vormt een doolhof van straten en steegjes, smalle, met boomrijen beplante grachtjes en huizen van allerlei vormen en afmetingen, die echter grootendeels een min of meer Chineesche lijn vertoonen, vooral opvallend in de gebogen noklijst. In welke krotten een gedeelte der bevolking huist, bespeurt men eerst, als men gelegenheid heeft de aan het water gelegen achterzijde van vele woningen gade te slaan. Inlanders van allerlei stam, ook wel Arabieren, alsmede enkele Europeanen, ziet men er rondlopen, vooral in de hoofdstraten, waarvan een op de plaat is afgebeeld, om er inkoopen te doen,

want men kan hier voor allerlei zaken terecht, en naast primitieve winkeltjes treft men er prachtige toko's aan met een ongeloofelijke verscheidenheid van koopwaren. Hier oefent een barbier zijn werk buitenshuis uit, elders houden eenige koelies hun middagmaal in de open lucht, weer op een andere plaats verkoopt men in olie gebakken visschen of bestaat er gelegenheid om opium te schuiven, waaraan niet weinigen verslaafd zijn, evenals aan dobbelspelen. Maar ook op tooneelvoorstellingen en vertooningen met wajangpoppen zijn de Chineezzen bijzonder gesteld, en halve nachten brengen zij staande, dicht op elkander ge-

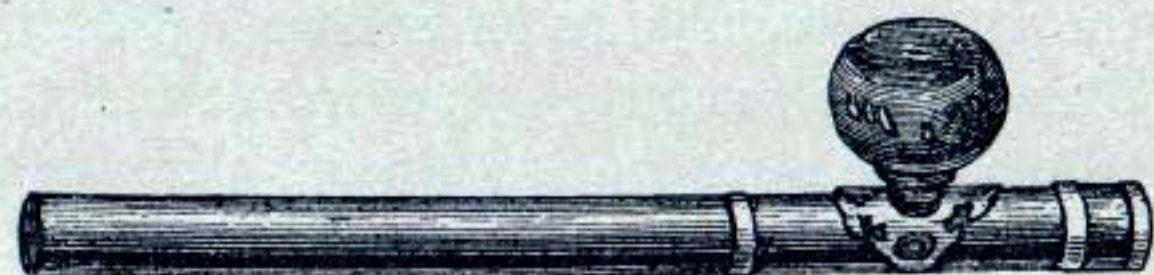

Fig. 3. Opiumpijp. In den kop wordt een zeer klein stukje opium gelegd, dit door een vlammetje aan het smeulen gebracht en vervolgens de rook ingezogen door aan het mondstuk te trekken.

drongen, in den Chineeschen schouwburg door, luisterende naar de voordracht en de muziek, waarbij gongs en pauken voor het noodige effect zorgen. De armé Chinees blijft 's avonds thuis en vermaakt zich met zijn kongahien, een tweesnarige viool; de welgestelde geeft bij feestelijke gelegenheden schitterende gastmalen met een overvloed van spijs en drank, waarbij een wajangvoorstelling of een goochelaar niet ontbreken mag en somtijds inlandsche meisjes, als Chineesche gekleed, onder begeleiding van Javaansche muziek, dansen. Dat Europeanen aan zulke maaltijden met zeer gemengde gevoelens aanzitten, zal aan het slot, in hoofdstuk 7, blijken. Naast de schouwburgen,

vormen de tempels de belangrijkste gebouwen in de Chineesche kamp. Hier komen de bewoners om papieren offers te brengen of om op het altaar kaarsen en wierook te doen branden. In de zijvertrekken wonen de priesters. Meestal treft men er op een pleintje een afzonderlijk staand huis aan, waarin gedenksteen met inschriften voor de dooden zijn aangebracht. Voor opperpriesters komen slechts geboren Chineezzen in aanmerking, die er voor opgeleid zijn; zij mogen niet huwen, geen vleesch eten en dragen het hoofd geheel kaal geschoren. Op hooge feestdagen dragen zij een rood zijden, met goud doorweven mantel. Zij worden ter zijde gestaan door priesters van lageren rang, die als gewone Chineezzen leven. In elke woning bevindt zich een huisaltaar, doorgaans met een beeltenis van den voornaamsten huisgod er boven en versierd met bloemen, kaarsen en potjes met aarde, waarin de wierookstokjes geplaatst worden.

Hoe bedrijvig de Chinees overigens ook is en hoewel een gewone wekelijksche rustdag voor hem niet bestaat, viert hij toch talrijke feesten, meestal van godsdienstigen aard, en sommige daarvan vereischen onderscheiden dagen. Wel is waar duurt ook een echte Chineesche bruiloft veertien dagen, maar het Chineesche nieuwjaarsfeest, of liever de nieuwjaarsfeesten nemen wel drie weken in beslag en beginnen reeds eenige dagen vóór het einde des jaars. Dit is dan ook het voornaamste van alle feesten, en reeds weken vooraf nemen de voorbereidende maatregelen een aanvang. Straten en winkels zijn het tooneel van een ongekennde bedrijvigheid, ook omdat de oude schulden zooveel mogelijk moeten afgedaan worden, zoodat sommige winkeliers voor „veel verminderde prijzen” verkoopen. In de huizen wordt alles schoongemaakt, tafels en stoelen

worden met rood laken overdekt, de vertrekken met bloemen versierd, de hal der voorouderen met vlaggen en bloemen getooid en de talismans van deuren en wanden, door calligrafen geschreven; worden door nieuwe vervangen. De bewoners nemen op den laatsten dag des jaars een bad, trekken nieuwe kleeven aan en beplakken de deurposten met roode papierstrooken, waarop in Chineesch schrift allerlei wenschen zijn uitgedrukt, vooral de vijf zegenwenschen der oudste heilige boeken (een lang leven, rijkdom, vrede, deugd en een zalig uiteinde), ook wel wenschen van meer praktischen aard, zooals „mogen dit jaar zeer veel koopers hier binnentreden”. Is er rouw in de familie, dan wordt blauw papier gebruikt met treurspreuken er op. Vóór het aanbreken van den eersten dag van het nieuwe jaar worden reeds offers gebracht aan den Hemel en den Beheerscher der drie werelden, bestaande uit wierook, kaarsen, thee, gebak enz., vervolgens krijgen de huisgoden offeranden. De kinderen wenschen hun ouders geluk, er wordt geofferd aan de afgestorvenen, die door houten bordjes met naam en titels worden voorgesteld, families brengen elkander nieuwjaarsbezoeken en sturen elkander lekkernijen en andere geschenken, en er heeft op dien dag een feestmaaltijd plaats, waaraan alle huisgenooten deelnemen. 's Avonds, tot omstreeks middernacht, hebben optochten door de kamp plaats, met levende beelden, muziek, vuurwerk enz., waarbij kinderen van 6—9 jaar op hooge stellages bij fakkellicht worden rondgedragen. Op den tweeden dag worden weer offers gebracht, bijv. aan de rondgolende geesten van afgestorvenen, aan de waterputten, welke den eersten dag gesloten waren, ten einde de onderaardsche geesten niet te storen. Op den derden dag wordt opnieuw geofferd en worden de huisgoden, die op het

einde des jaars hemelwaarts getogen waren om verslag uit te brengen en thans teruggekeerd zijn, 's avonds vereerd. Ook op de volgende dagen wordt het offeren voortgezet en richten o.a. de meisjes en vrouwen hun gebeden tot Apo, de schutsgodin van het huwelijk, aan wie zij offers van gember en roode eieren, soms ook van varkenscarbonaden, hoenders enz. brengen. De meeste bewoners echter hervatten den vierden dag hun gewone werkzaamheden en ruimen den volgenden dag alles op, wat bij de feestelijkheden dienst heeft gedaan.

5. Verklaring der plaat.

Nadat in het voorafgaande hoofdstuk de Chineesche kamp in haar geheel beschreven werd, moet hier de plaat zelf nader besproken worden. De op de plaat voorgestelde weg, door den inlander „Djèlakèng” genoemd, loopt dwars door de Kamp, van Molenvliet af — de groote verbindingsweg tusschen Weltevreden en de Benedenstad — naar de Kali Besar.

Naast den weg ziet men een vrij smal kanaal, voerende van de Molenvlietrivier (Kali Krokot) naar de Groote Rivier (Tji Liwong of Kali Besar), die onder de in de verte aangeduide steenen brug doorstroomt. Over dit kanaal liggen eenige, veelal vervallen bruggetjes, die toegang geven tot erven en tuinen van Chineesche woningen, zooals er een, met het links daarvan gelegen pakhuis, voorgesteld is onder den middelsten klapperboom. De huizen zijn opgetrokken van baksteen en met pannen gedekt. Specifiek typeërend is de afwerking van den nok en de iets hooger dan het dak opgetrokken zijmuren. De muren

zijn gepleisterd en wit gekalkt met aan den onderkant een breedten geteerden rand, boven langs den dakrand soms een breede, geverfde en meer of minder geornamenteerde strook. Tegen de zon beschermt een marquise van geribd dakijzer en ook — zooals aan de huizen links — zoogenaamde „krees”, uit lange dunne bamboestaafjes gevormde rouleaux. Het houtwerk, veelal paarschbruin, is soms met wat rood afgezet; boven de voordeur hangt een lantaarn en aan de bovendeurpost ziet men eenige hel roode papiertjes met spreken in gouden of zwarte Chineesche karakters.

De boomen langs den weg zijn „djoeärs”, een snel opschietende mimosasoort, die gele, trosvormige bloemen draagt en veel als schaduwboom wordt gebezigd, o.a. ook in koffietuinen. De weg is verhard met een ingewalste laag klein geslagen steenen en gedekt met een grindlaag, die spoedig ingereden is; bij regen is zij echter zeer vuil.

De bonte menigte op straat bestaat hoofdzakelijk uit inlanders, waartusschen een enkele Arabier, zooals die rechts met den gelen tulband, het donker paarsche buis, wit overkleed en rood onderkleed en een pakje aan een stok over den schouder. Kenschetsend is de energieke gang met recht vooruit geplaatste voeten, terwijl de inlander altijd min of meer den indruk maakt te flaneeren en de voeten sterk buitenwaarts zet. Duidelijk is dit te zien bij de vrouw met den grooten pajong (zonnescerm van geolied papier met bamboe steel) op den voorgrond, die haar jongetje naast zich heeft loopen en hare jongste, op de gewone inlandsche wijze, in den „slèndang” (omslagdoek) draagt. Denzelfden stand der voeten heeft de koopman, die zijne leêge manden draagt aan een bamboe draagstok („pikoelau”, van „pikoel”, stam van „mikoel” = over den schouder dragen), waarvan de uiteinden naar boven gebogen

zijn. 's Mans toilet is slordig; hij heeft hoofddoek en baadje loshangen. Even slordig is de koelie links van hem, die zijn roode kaïn (doek of lendedoek) over den schouder heeft hangen. Een groot verschil hiermede maakt de kantoorlooper, die zijn geelbruinen hoofddoek netjes in plooien heeft gelegd en wiens lang, lichtpaarsch baadje met een gelen doek dicht gehouden wordt over een donkerpaarschen lendedoek, en de lange, witte, nauw sluitende broek. Achter hem loopt nog een koelie met grijzen „toedoeng” (hoed van gevlochten bamboe) op. Daarnaast ziet men een Chinees, die 't zich in huis gemakkelijk heeft gemaakt door 't bovenlijf te ontblooten; verder een inlandsch meisje, dat de „slèndang” ter beschutting tegen de zon om het hoofd heeft geslagen, en een ander, dat „kwee-kwee” (inlandsch gebak) verkoopt, uitgestald op pisangbladeren, in een breede, zeer platte mand, die zij op het hoofd draagt.

Rechts achter den kantoorlooper beweegt zich een „kahar pèr” (verbastering van kar op veeren), waarin twee Arabieren, terwijl de karrevoerder zijn best doet het stelletje in evenwicht te houden door op het voorbankje zoo ver mogelijk vooruit en aapachtig voorover te zitten. Links van het karretje wandelen een paar inlandsche vrouwen en ziet men eenige figuren van inlanders en Chineezen. Rechts een Chineesche „klontong” (marskramer), blijkbaar nog arm, daar hij zelf zijn vracht draagt en een baadje aan heeft zonder mouwen; op het hoofd heeft hij de typische Chineesche „toedoeng”, zeer plat, breed en met kleinen bol. Een meer gefortuneerde rasgenoot is die rechts met den gelen stroohoed, wit baadje en karakteristieke wijde broek, meest blauw, ook wel wit. Blijkens zijn kleeding is dit een nette Chinees. Schooierig daarentegen is die,

welke achter den Arabier loopt te lanterfanten, bloots-
hoofds, blootsvoets en met de handen op den rug. Even
sjovel is het jongere exemplaar rechts van den Arabier,
terwijl daarentegen links van de vrouw met de twee kin-
deren een Chineesje loopt, dat blijkens zijn zwart vilten
hoed, witte „oto” (borstlap), witte broek en schoenen
een kind is van meer welgestelde ouders. Hij geeft broe-
derlijk de hand aan een inlandsch schoolkameraadje met
rooden fez, die behalve de „oto”, een geel buisje („badjoe”) en
roode „sarong” draagt.

Op het verhoogde deel rechts van den weg ziet men
een „grobak” of „kahar grobak” (vrachtkar) met het kleine,
zeer ruige paardje er voor. Met duwen en trekken aan
de boomen der kar tracht de bestuurder de defecte dres-
suur van het beestje aan te vullen. Bij de „grobak” loopen
een paar „gladakkers”, kortharige, steiloorige honden,
dikwijls zonder meester, meestal broodmager en soms vies
schurftig; hun kleur is meestal vuilgeel of groezelig wit,
ook wel zwart.

In de schaduw der djoeärboomen ziet men een „toekang
auër” (inlandsche gaarkeukenhouder) met eenige klanten;
die zich op gewone inlandsche manier op de hurken hebben
gezet en hun armen op de knieën laten rusten. Verder
naar achteren staan eenige vrouwen, koelies, Chineezen,
en vlak bij de brug ligt de donkerpaarsch geverfde
„hydront”, het uitloozingstoestel van het water der arte-
sische leiding, die de regeering ongeveer 30 jaar geleden
heeft doen aanleggen.

De in het water staande muren langs het kanaal zijn
zeer gehavend en begroeid met allerlei, soms hoog op-
schieterende planten. De talrijke ombouwsels zijn dikwijls
gedekt met het blik der groote vierkante kannen, waarin

de Amerikaansche petroleum wordt aangevoerd en ver-
kocht. Zoo'n dekking ziet men op het uitbouwsel onder
den klapperboom rechts.

6. Literatuur.

E. VON HESSE—WARTEGG, China und Japan, Leipzig 1900.

F. FARJEND, Le peuple chinois, ses mœurs et ses
institutions, Parijs 1904.

W. GRUBE, Religion und Kultus der Chinesen, Leipzig 1910.

J. J. M. DE GROOT, Religion in China (New-York 1912).

J. VAN HAAFTEN, Drie jaar in China op wacht, Amster-
dam 1912.

F. RATZEL, Die Chinesische Auswanderung, Breslau 1876.

L. H. W. VAN SANDICK, Chineezen buiten China,
's Gravenhage 1909.

J. C. NEURDENBERG, De Chineesche landverhuizing (Mede-
deelingen Nederl. Zending-Genootschap, dl. 23 blz. 13 en 30).

J. J. M. DE GROOT, Jaarlijksche Feesten en Gebruiken
der Emoy Chineezen. (Verhandel. Bataviaasch Genootschap,
dl. 42).

J. J. M. DE GROOT, Het Kongsiwezen van Borneo,
's Gravenhage 1885.

Encyclopaedie van Nederlandsch Indië, de art. Chineezen,
Koelie en Kongsi.

W. A. VAN REES, Batavia, Leiden 1881.

W. J. VAN GORKUM, Ongezond Batavia, vroeger en nu.
(Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië, afl. 2, dl. 53,
1913).

L. F. M. SCHULZE, Führer auf Java, Leipzig 1890.

M. BUYS, Batavia, Buitenzorg en de Preanger, Batavia 1891.
Gids voor Batavia en Omstreken, Amsterdam 1909.

7. Een Chineesche maaltijd.

(Naar VON HESSE—WARTEGG).

Toen ik de ontvangkamer binnentrad, vond ik er reeds eenige Chineesche gasten benevens een jongen Engelschman, mijnheer Clark, dien ik op het schip had leeren kennen. Wij werden aan allen voorgesteld, en ieder haastte zich tot ons de gewone vraag te richten, hoe oud wij wel waren? Natuurlijk moesten wij omgekeerd naar den leeftijd der Chineezen vragen. Mr. Clark scheen verrast, toen onze gastheer zijn leeftijd, 60 jaren, noemde, en op de vraag naar de oorzaak van zijn verrassing, liet Clark door den tolk antwoorden, dat de gastheer er veel jonger uitzag, hij had hem niet zoo oud geschat. Algemeene verbazing stond op alle gezichten te lezen; want om beleefd te zijn had Clark moeten opmerken, dat hij hem wel voor 80 jaren had gehouden, daar, anders dan bij ons, vooral bij onze dames, de Chinees liever voor ouder dan voor jonger doorgaat.

Het was zeven uur, en reeds hadden wij de hoop op damesgezelschap opgegeven, toen eensklaps uit het naburige vertrek zes zeer elegant gekleede jonge dames op hun kleine, misvormde voetjes (fig. 4) te voorschijn trippelden, voetjes nauwelijks zoo lang als mijn wijsvinger, met parel-snoeren en vlinders in het glad gestreken, glanzend gepomadeerde haar, wit geblankette gezichten en kersroode lippen, bekoorlijke kleine verschijningen, wier komst terstond alle gezichten deed opklaren. Achter haar vertoonden zich even zoo vele nog jongere meisjes, eenvoudig in het wit gekleed, die aan de deur staan bleven. Elk harer hield een waterpijp (fig. 6) en een glimmende lont in de hand; het waren de helpsters der dames. Dames is eigenlijk niet juist, want

de vrouwelijke huisgenooten nemen aan een maaltijd, waarbij vreemde heeren aanzitten, nooit deel en hare plaats werd daarom door publieke zangeressen ingenomen. Zij gedroegen zich volkomen zedig en bescheiden en trippelden achter ons aan naar tafel.

De eetzaal was een ruim, hoog vertrek, waarvan de

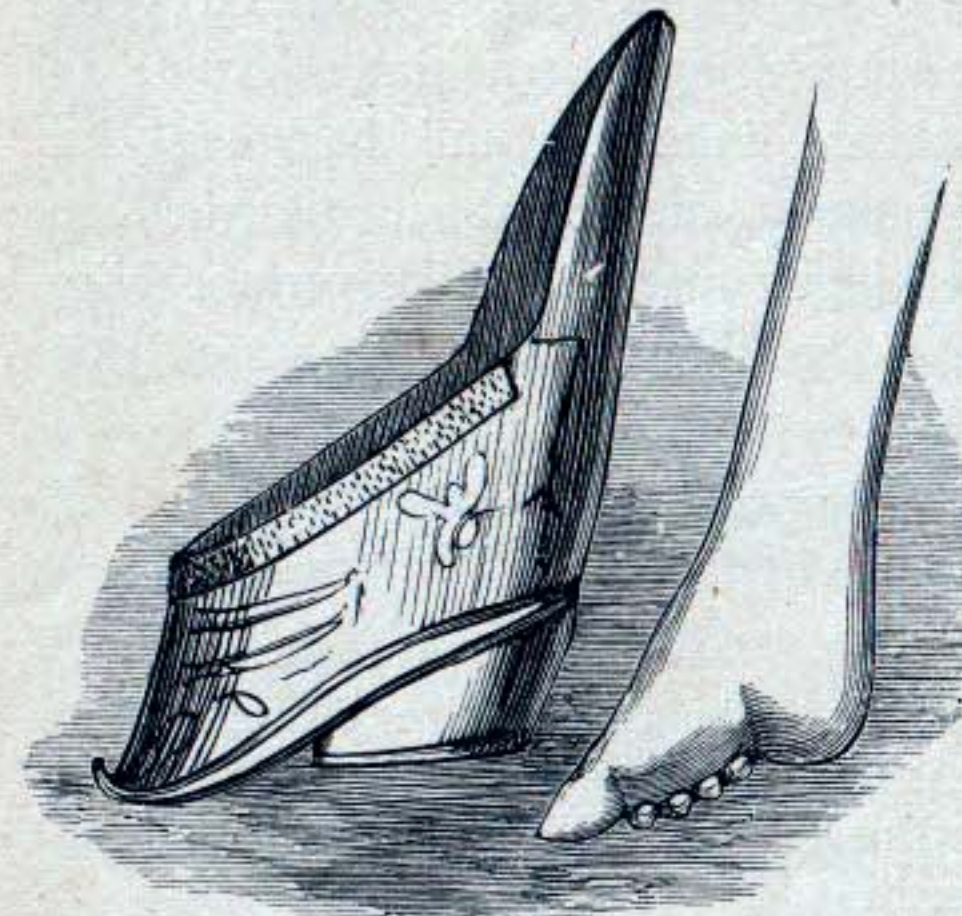

Fig. 4. Chineesche vrouwenvoet en model van een voet. Door zwachtels wordt de voet gewelfd, de hiel naar voren gedrukt, de bol naar achteren en de vier middelste teenen onder de voet en in het vleesch geperst.

Chineesch feestmaal niet mogen ontbreken. Groote bonte lampions hingen aan zijden koorden van de zoldering, de wanden waren bedekt met lange bonte papierstrooken met opschriften en spreuken, en rondom de zaal prijken kleine ebbenhouten tafeltjes met soortgelijke, prachtig gesneden stoelen. Op een dezer tafeltjes stond een kolenkomfoor, waarop een paar ketels met warmen wijn, een

eene wand uit prachtig ebbenhouten snijwerk bestond met groote ronde openingen, waardoor men in den heerlijken tuin kon zien. De tafel stond iets dichters aan de tegenover gelegen zijde en was zigzagsgewijze geplaatst, terwijl de zetels zich slechts aan één zijde bevonden, daar de an-

dere open bleef, om te kunnen genieten van de zangeressen, goochelaars enz., wier uitvoeringen bij een

andere, grootere tafel diende als aanrechttafel en was zwaar beladen met schotels, borden en kopjes.

Het was komiek om aan te zien met hoeveel buigingen en ceremonieën de gasten gingen zitten. De hoffelijkheid vereischt, dat men wacht tot de gastheer heeft plaats genomen, hij van zijn kant noodigde echter de gasten uit zich neer te vleien, en er verliepen eenige minuten vóór aan de buigingen en plichtplegingen een einde kwam. Ik zat links van den gastheer, links van mij had een der kleine dametjes plaats genomen, die onophoudelijk gichelde en tot de anderen opmerkingen maakte, welke vermoedelijk op ons, vreemdelingen, betrekking hadden. De tafel was

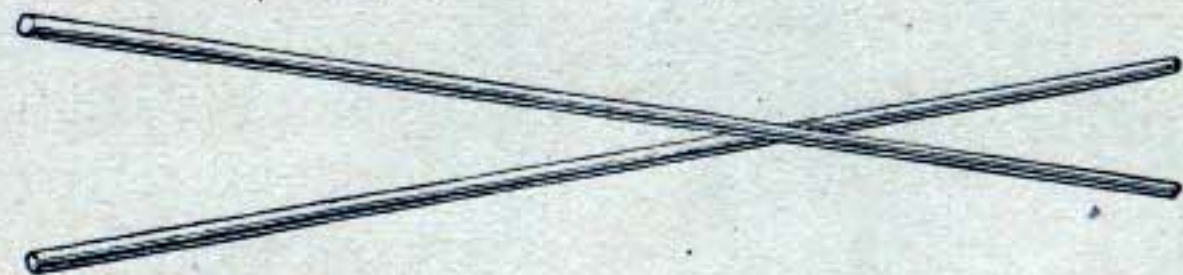

Fig. 5. Eetstokjes. Dit zijn twee kleine stokjes, waarvan het eene tusschen de voor- en middelvinger onbeweeglijk, het andere los tusschen duim en voorvinger gehouden wordt.

zwaar beladen met spijzen en bloemen; groote schotels met eenden, ganzen, hammen, groenten, vruchten enz., en over elke schotel waren nog bloemen gestrooid. De heerlijke bloemenvazen, borden, kleine theekopjes en wijnschaaltjes waren van het fijnste porselein. Tot mijn schrik bespeurde ik, dat naast mijn bordje, in plaats van messen en vorken, slechts eetstokjes lagen, die van hout, been, somtijds van zilver en ook, zooals hier, van ivoor worden vervaardigd (fig. 5.)

De gastheer ledigde zijn schaalte met wijn, en terwijl hij tot mij een buiging maakte, draaide hij het schaalte in zijn hand om. Op dezelfde wijze toonden mij ook de

overige gasten hun leege wijnschaaltjes, en natuurlijk moest ik hetzelfde doen. Gelukkig ontdekte ik naast mijn miniatuurbordje nog een lepel van porselein en zilver, veel op een kleinen potlepel gelijkende. In plaats van een servet had elke gast eenige bedrukte papierblaadjes naast zijn bord, die echter alleen bestemd waren om de eetstokjes af te vegen en na het gebruik eenvoudig onder de tafel geworpen te worden.

Mijn vrees — bij gebrek aan mes en vork — dat de gerechten op tafel voor ons maal bestemd waren, bleek ongegrond; want het waren slechts pronkstukken, daar de bedienden elken gast de in de keuken in kleine stukjes gesneden spijzen op kleine porseleinen schaaltes voorzetten. Welk vleesch het was, kon ik wegens de dikke, veelkleurige sausen, waarin zij rondzwommen, niet ontdekken. Te vergeefs deed ik alle moeite om met mijn eetstokjes eenige stukjes op te visschen, tot groot genoegen der meisjes, tot eindelijk mijn gastheer zich mijn lot aantrok, met zijn door hem reeds gebruikt stokje een hapje uit zijn schoteltje nam en mij dit in den mond schoof; hij deed zulks niet om mij te helpen, maar omdat zulks bij de Chineezen als een bijzonder blijk van hoogachting geldt. Bijzonder smakelijk was zulks juist niet, en daarbij smaakte het zoetig, olieachtig en zóó walgelijk, dat ik het liefst weer uitgespuwd had. Maar hoe zou ik het mogen wagen de gastvrijheid dusdanig te kwetsen! Dus maar naar binnen er mede. Had ik slechts een glas water kunnen machtig worden! Met smartelijk verlangen keek ik naar de mooie sinaasappelen en andere heerlijke vruchten, die voor mij opgestapeld lagen; daarbij had ik honger als een leeuw, kon het nochtans niet over mij verkrijgen, een tweede hap naar binnen te werken. Wellicht zou het tweede

gerecht mij beter aanstaan. Weer brokjes vleesch, weer saus, maar deze had zulk een sterke knoflooklucht, dat ik mij met een behendig opgevischte bete vergenoegde. Ik hoopte van dit tweede gerecht verder af te komen door zoolang mogelijk met mijn stokje te visschen. Maar mijn minzame buurvrouw sloeg langen tijd gichelend mijn pogingen gade en kreeg toen medelijden met mij, hoewel ik op dit blijk van sympathie in het geheel niet gesteld was. Zij nam een stukje uit haar schaaltje en duwde het mij in den mond. Op dezelfde wijze werd ik bij de volgende gerechten afwisselend van rechts en links gevoerd, en ik begon mij hoe langer hoe misselijker te gevoelen; mijn kopje rijstwijin werd telkens halfleeg weggenomen en door een ander, gevuld, vervangen. Thans bespeurde ik eerst, hoe zulks geschiedde: zooals gezegd, stonden op een tafeltje ter zijde twee wijnvaten in heete kolenasch; de schaaltjes werden na elk gerecht van tafel genomen en hetgeen er nog in was in het eene vat samengegoten, waarna de kopjes uit het andere weer gevuld werden. Was dit ledig, dan werd dit aangevuld uit het eerste vat, waarin de samengegoten restjes inmiddels weer warm waren geworden.

Hoewel het intusschen reeds negen uur was geworden, werden steeds nieuwe gerechten aangedragen, stellig in het geheel meer dan een dozijn, en nog altijd was het einde van dit festijn niet te voorzien. Het begon mij danig te vervelen. Mijn buurman rechts schoof mij onder diepe buigingen steeds nieuwe happen in mijn mond, mijn buurvrouwje links gichelde vroolijk verder en dronk mij toe. De overige gasten begonnen hun welbehagen over de genoten lekkernijen te uiten door krachtige oprispingen, die hun zoo echt van harte schenen af te gaan en den gastheer als welluidende muziek in de ooren schenen te klinken.

Deze in China beleefde uiting van voldaanheid kon echter ook moeilijk achterwege blijven bij de vele uien, knoflook,

allerlei soorten van olie, vetten, specerijen, groenten, kruiden, soepen, lekkernijen, conserven, sausen, vleesch- en vischsoorten, in samenwerking met den warmen wijn. Clark gebruikte onophoudelijk zijn zakdoek om de in zijn mond geschoven hapjes op onmerkbare wijze te doen verdwijnen. Zijn geheel diner lag ten slotte onder de tafel.

De hitte, de odeur chinosis, die in de zaal heerschte, de warme wijn, de lucht der talloze spijzen had voor ons beiden, Kaukasiërs, het verblijf ten slotte ondragelijk gemaakt, en wij gaven elkander telkens teekens om de tafel gedurende een poosje te verlaten. De gastheer scheen deze teekens te verstaan, want hij stond zelf op en sprak, na een buiging, eenige woorden tot mij, waarna het geheele

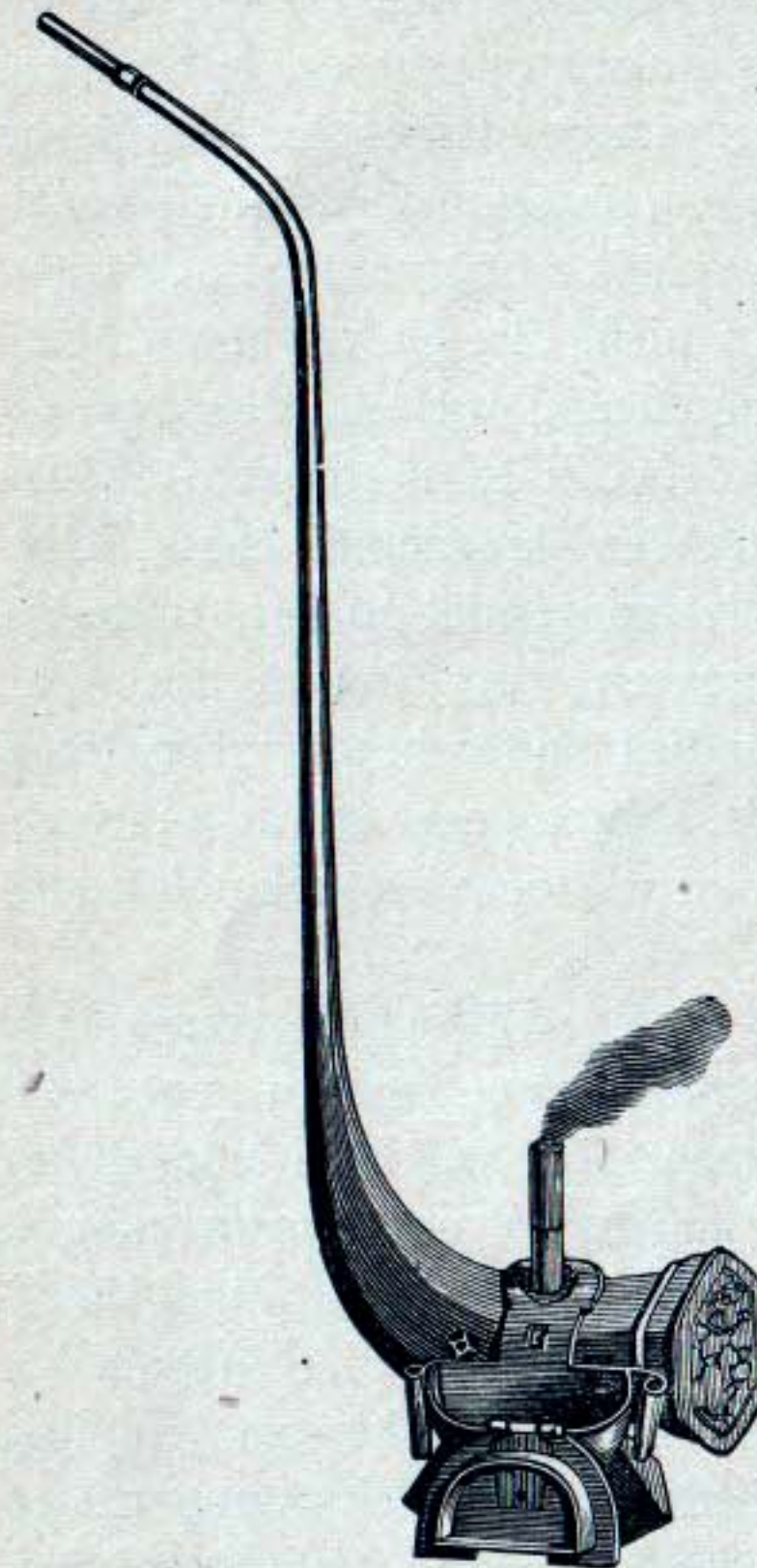

Fig. 6. Waterpijp. De koperen pijp kan door het onderstel rechtop staan. Het grootste deel is met water gevuld en daardoor wordt de rook gezogen van de tabak, die in de kleine buis zit, welke als kop dient.

na een buiging, eenige woorden tot mij, waarna het geheele

gezelschap zich van zijn zetels verhief. Eindelijk! Opge-
lucht sprongen wij op, in de meening, dat de zaak hier-
mede afgelopen was. De tolk kwam echter bij mij om me
te vertellen, dat de heer des huizes ons in de gelegenheid
wilde stellen het gezang der jonge dames te hooren en
een paar pijpen tabak te rooken, waarna de maaltijd voort-
gezet zou worden. Welk een schrik! Er stond ons dus nog
een tweede editie knoflook en uien, olie en vet te wachten!
Wij begaven ons in een aangrenzend vertrek, waar wij uit
de eigenaardige waterpijpen der Chineezen rookten en een
theekopje zonder oor in handen kregen. Evenals alles
in China averechts is, stond het kopje niet op het schoteltje,
maar dit laatste lag omgekeerd op het kopje. Het
moest dienen om de theeblaadjes onder het drinken terug
te houden, daar de thee in de kopjes gezet wordt, die men,
zonder suiker of melk, uitslurpt door het schoteltje een
weinig terug te schuiven.

Na het eentonige gezang genoten wij van de verrassende
toeren der goochelaars en daarna moesten wij tegen wil
en dank opnieuw plaats nemen. Het was tien uur en nu
volgden nog een uur lang minstens een dozijn nieuwe
gerechten: eendentongen, varkenskop, garnalen met knof-
look en suiker toebeleid, kleine vischjes met ingemaakte
denneknopjes, gerooste leliewortels, vischhersen en nog
allerlei andere merkwaardigheden, daaronder zwaluwnesten
en haaivinnen, ook eierdooiers, die zóó sterk naar zwa-
velwaterstof smaakten, dat ik het onmiddellijk weer uit-
spuwde, tot groote verbazing van mijn buurman, terwijl
mijn tolk opmerkte: „very good, that very old egg” (zeer
goed, dat zeer oude ei). Mijn gastheer liet mij vragen,
waarom wij niet van oude eieren hielden, daar men in
Europa toch kaas at, die men zóó lang liet liggen, tot hij

schimmelig werd en een nog veel sterkere lucht afgaf dan
deze eieren? Ik moest hem hierop het antwoord schuldig
blijven, maar dacht: het is alles toch maar een kwestie van
smaak. Het bleek mij eerst later, dat deze lekkernij toe-
bereid wordt door eieren in een brij van houtasch, kalk,
zout, water en eenige aromatische kruiden zeer lang te
laten liggen. Na 40 dagen zijn zij reeds genietbaar, maar
hoe langer zij liggen, des te beter worden zij, en een ei,
dat eenige jaren oud is, vormt voor een Chinees de fijnste
lekkerij, die hij zich denken kan: Na eenige soepen met
welriekende olie toebeleid, volgden de beroemde haa-
vinnen, waarvan echter niet het vleesch, maar de week
gekookte graten geeten worden. Twee gerechten, die
anders bij Chineesche banketten doorgaans niet ontbreken,
bleven ditmaal gelukkig achterwege: visch in wonderolie
gebakken en levende jonge kreeften.

Het spreekwoord „lest best” werd ook bij dezen maal-
tijd bewaarheid. Want het slot vormde een dampende
schotel met gekookte rijst, die ons uitstekend smaakte.
Het was inmiddels 11 uur geworden en op hartelijke wijze
namen wij afscheid van onzen milden gastheer en de overige
gasten.

Teruggekeerd in het hôtel dronken wij nog een flesch
bier en aten een stuk kaas, dat ons voortreffelijk smaakte,
dezelfde kaas, die de Chineezen zoo zeer versmaden.

Andere landen, andere zeden!

WANDKAARTEN.

R. VAN ASSEN, Schoolkaart van Friesland, in 9 bladen, (grootte 165 bij 204 cM.),
bijgewerkt tot heden, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist f 40,50

Dr. F. M. Th. BÖHL en G. MEIMA, Wandkaart van Palestina met bij-
kaarten: De landen der Heilige Schrift en Jeruzalem, in 4 bladen, (grootte 131
bij 181 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 36,00, gevernist . . . f 37,50

P. R. BOS, Wandkaart van Azië, in 4 bladen, Staatkundig, (grootte 132 bij
165 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, gevernist . . . f 30,50

P. R. BOS, Wandkaart van Azië, in 4 bladen, Natuurkundig, (grootte 132 bij
165 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, gevernist . . . f 30,50

P. R. BOS, Wandkaart van Middel-, West- en Zuid-Europa, in 9 bladen,
(uitgaaf A zonder namen, uitgaaf B met namen), (grootte 192 bij 226 cM.),
geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,50, gevernist . . . f 36,00

P. R. BOS, Wandkaart van de Provincie Groningen, in 9 bladen, (grootte
169 bij 190 cM.), bijgewerkt tot heden, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist
f 38,00, gevernist . . . f 40,50

**P. R. BOS, R. R. RIJKENS en W. VAN GELDER, Wandkaart van
Nederlandsch Oost-Indië, met afzonderlijke groote kaart van
Java**, opnieuw bewerkt door W. VAN GELDER en J. F. NIERMEYER, in 12
bladen, (grootte 207 bij 235 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 47,00,
gevernist . . . 6e druk f 49,50

P. R. BOS, R. R. RIJKENS en W. VAN GELDER, Wandkaart van Java,
herzien door W. VAN GELDER en J. F. NIERMEYER, in 4 bladen, (grootte 82 bij
235 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist . 6e druk f 40,50

U. D. KEISER, Wandkaart van Nederland, in 6 bladen, (grootte 168 bij 195 cM.).
Uitgaaf **zonder** namen, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 28,00, gevernist f 29,50
Uitgaaf **met** namen, geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 29,00, gevernist - 30,50

H. NIEHAUS, Wandkaart van Nederlandsch Oost-Indië en Omgeving,
in 4 bladen, (grootte 139 bij 170 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist
f 34,50, gevernist . . . f 36,00

R. NOORDHOFF, Nieuwe Wandkaart van Nederland, herzien door K. ZEEMAN,
in 6 bladen, (grootte 161½ bij 183 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist
f 43,00, gevernist . . . 3e druk f 45,50

R. NOORDHOFF, Nieuwe Wandkaart van Europa, herzien door K. ZEEMAN,
in 6 bladen, (grootte 181½ bij 209 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist
f 43,00, gevernist . . . 2e druk f 45,50

R. NOORDHOFF, Nieuwe Wereldkaart, in 8 bladen, (grootte 160½ bij 247 cM.),
geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 43,00, gevernist . . . f 45,50

**R. NOORDHOFF en H. NIEHAUS, Eenvoudige Wandkaart van Neder-
landsch Oost-Indië**, in 6 bladen, (grootte 184 bij 222 cM.), geplakt op linnen,
aan rollen, ongevernist f 38,00, gevernist . . . f 40,50

H. SCHIERBEEK, Wandkaart van Europa, in 6 bladen, (grootte 161½ bij
182 cM.), geplakt op linnen, aan rollen, ongevernist f 34,50, gevernist . 3e druk f 36,00

S. SNIJDER en H. GROEN, Nederland en Omgeving in Vogelvlucht,
gedrukt in 9 kleuren, geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken, (grootte 85 bij
112½ cM.), f 6,50, geplakt op linnen, aan rollen, gevernist, (grootte 87 bij 111 cM.) f 14,00

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.

INSULINDE IN WOORD EN BEELD.

SCHOOLPLATEN VOOR HET AARDRIJKSKUNDIG ONDERWIJS

door HENRI ZONDERVAN,

Leeraar aan de R. H. B. School met 5-j. cursus te Groningen.

NAAR OORSPRONKELIJKE AQUARELLEN VAN

W. C. C. Bleckmann, P. van Heerdt-Quarles en W. J. Ising.

— (Grootte 75 bij 105 cm.) —

1. De Chineesche Kamp te Batavia. Java.
2. Tweelingvulkaan Gedeh-Pangerango. Java.
3. Het lage Noorderstrand. Java.
4. De steile Zuidkust. Java.
5. Rijstbouw. Java.
6. De Anai-kloof. Sumatra.
7. De Sabanghaven op Poeloe Weh. Sumatra.
8. Passer te Pajakoemboeh. Sumatra.
9. Tabaksbouw in Deli. Sumatra.
10. Kampong in het Barito-stroomgebied. Borneo.
11. Groot Dajaksch huis. Borneo.
12. In de Minahasa. Celebes.

Prijs per plaat met geïllustreerde toelichting,
geplakt op zwaar carton, met ronde hoeken f 4,25
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk . . . - 0,45

Bij beschikking van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst d.d. 24 Juni 1913 zijn de platen opgenomen in den Catalogus van leermiddelen ten behoeve van de openbare Europeesche lagere scholen en van de cursussen van voortgezet en uitgebreid lager onderwijs in Nederlandsch-Indië. De waarde der platen voor het onderwijs is door deze beschikking erkend.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, DEN HAAG.